

Modern Kimlik Bir Özgürleşme mi?

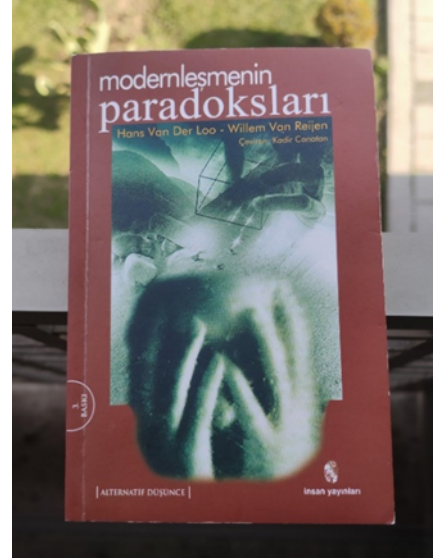
Yoksa Çaresizlik mi?

***Modernleşmenin Paradoksları*, Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, (Çev. Kadir Canatan), İnsan Yayınları, İstanbul 2014, ISBN 9789755743226**

Seher Oğuz Kağıt¹

Hans Van Der Loo, Utrecht Üniversitesinde sosyoloji bölümünden mezun olmuştur. Aynı üniversitede doçent ve araştırmacı olarak çalışmış ve muhtelif üniversitelerde doçent ünvanıyla ders vermiştir. Toplumsal hareketler ve kent araştırmaları hakkında kitapları mevcuttur.

Bir diğer yazar, Leuven En Freiburg üniversitelerinde felsefe, pedagoji ve germaistik öğrenimi görmüştür. Aynı zamanda Utrecht Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak ders vermiştir. Van Reijen'in, eleştirel felsefe ve post-modern konularında kitapları mevcuttur.

Toplumsal süreçlerin değişimi, dönüşümü, yapısal çeşitliliğin ve farklı modellerin tezahür edilmesi modernleşme olgusunu açığa çıkarmıştır. Dünyanın her tarafına yayılan modernleşme hareketi, muhtelif ülkelerde gerek müşterek gerekse farklı mahiyetler geliştirmiş ve bu doğrultuda yaşam şekilleri, müzik, film, dizi türleri ve yeme alışkanlıkları gibi yeni yönler meydana gelmiştir. Aynı zamanda ekonomik, siyasal, kültürel, kitle iletişim araçları, toplumsal sınıf, aşırı bireycilik, akılcılaşıma, makineleşme, kentleşme ve yapılaşma gibi süreçler modernleşmenin daha egemen bir konuma yükselişini oluşturmaktadır. Bu bakımdan klasik düşünürler modernleşmeyi geri çevrilemez ve ilerleyen tek yönlü bir süreç olarak ifade etmişlerdir.²

¹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Lisans, Sosyoloji. (Bu yazı Young Academia Dr. Kemal Yavuz Ataman yönetiminde “Küresel Düşünme Yazarlık Atölyesi Uzmanlık Sınıfı” kapsamında üretilmiştir.)

² Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, (Çev. Kadir Canatan), Modernleşmenin Paradoksları, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 21.

Modernleşme üzerinde inceleme yapan araştırmacılar hangi alanın uzmanları ise o alanda çalışmaları yapılmıştır. Müellif, modernleşmenin kaynağını tek bir disiplin değil, çok disiplinli³ bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini izah etmiştir. Aynı zamanda yazar, eski-yeni, gelenek-modern gibi kavramsal boyutların modernleşmenin kaynağını açığa çıkarmada yetersiz olduğunu belirtmiştir.⁴

Modernleşmenin İç İçeliğini Gösteren Dört Bakış Açısı

Filhakika modernleşmede süreçlerin iç içeliği önem arz etmektedir. Farklı süreçlerin paradoksal bir biçimde birbirleriyle bağlantılı ve birbirleri üzerinde karşılıklı bir tesirinin var olduğu ileri sürülmektedir. Modernleşmenin kavramsal çerçevesini tasarlayan Parsons (1966-1971) ve daha sonra kavramsal çerçeveyi geliştiren Adriaansens (1983) onu yapı, kültür, kişi ve doğa olarak dört bakış çerçevesinde ele almıştır. Söz konusu bu dört boyut birbirleriyle iç içe geçmiş, birbirlerinin öteki yanını teşkil ederek farklılaşma (yapı), akılcılaşma (kültür), bireyselleşme (kişi) ve evcilleş(tir)me (doğa) olgularının alt sürecini oluşturmuştur.

Yapı, kültür, kişi ve doğadan oluşan dört bakış açısı, davranışların birbirleriyle birleşimini ifade etmektedir. Bu dört bakış açısını modernleşme ile ilişkilendirdiğimizde modernleşmenin genel çerçevesini meydana getirerek farklılaşma, akılcılaşma, bireyselleşme, evcilleş(tir)me kavramları tezahür etmektedir.

Yapı İçinde Farklılaşma

Farklılaşma, homojen olan bir bütünün zaman içinde parçalara bölünme durumunu ortaya koymakta ve özerkleştirmektedir. Örneğin, modern öncesi dönemde yetim, dul, yaşlı, yoksul gibi yardıma ve bakıma muhtaç bireyleri olan toplumlar hayırseverliği ve yardımı gönüllülük esasına bağlı yaparlarken modern dönemde ortaya çıkan yetim evleri, bakım evleri ve yoksul evleri gibi kurumlar uzman kişiler tarafından yetiştirilen görevlilerin sorumluluğu altında tutulmuştur. Bu bakımdan da toplum, iş bölümü ve uzmanlaşmadan kaynaklı farklı parçalara bölünmektedir.

³ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age*, 29.

⁴ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age*, 15.

Zaman içerisinde modern iletişim ağlarının büyümesiyle insanlara hızlı bir şekilde ulaşmak kolaylaşmış fakat bu durum karmaşık, mesafeli, değişken ve dayanışmanın daha az olmasına neden olmuştur. Yazarın ifadesine göre modern öncesi dönemde iletişim ağları küçük ölçekli olmasına rağmen toplumun bağları sıkı ve düzenlidir. Modern dönemde ise büyük ölçekli ve geniş ağlara sahip, bu yönüyle belirli alanda uzmanlaşmış iş bölümleri meydana gelmiş, ailede yer alan görevleri sınırlandırarak uzmanlar devralmışlardır.⁵

Toplumsal Yaşamın Değeri Rekabetin Elinde

Fransız sosyologlarından Émile Durkheim (1858-1917), toplumsal iş bölümünü mekanik ve organik dayanışma şeklinde ikiye ayırarak eski ve yeni toplumsal ilişkilere ait düşüncelerini ifade etmiştir.⁶ Mekanik dayanışmanın geleneksel topluma özgü olduğunu belirterek kişide yer alan ilişkiler, sorumluluklar ve iş yükümlülükleri, toplum ve gelenek tarafından oluşmaktadır. Bu bakımdan toplumda uymacılığın ve kuralcılığın etkin olduğu izah edilmektedir. Modern toplumda iş bölümünün ileri seviyeye yükseldiğini belirten organik dayanışma, topluma ve geleneğe olan bağımlılığı azalmış ve belirli alanda uzmanlaşmış iş bölümlerinin ortaya çıkmasıyla insanların iş birliğine olan bağımlılığı artmıştır. Binaenaleyh toplumsal yaşamın değerini ifade eden, toplumda yer alan değer ve normlarla bireyin kimliğini oluşturan kolektif bilinç modernleşmeyle birlikte azalmış ve Durkheim'e göre bu durum toplumda kaos, anomi (kualsızlık) ve çatışmaya yol açmıştır.⁷

Karl Marx (1818-1883), iş bölümünde ortaya çıkan farklılıkların toplumsal tabakalaşmayı oluşturduğunu bu doğrultuda alt-üst sınıf ilişkilerinin tezahür ettiğini izah etmiştir. Marx'a göre modern toplumda toplumsal tabakalaşmanın en mühim faktörü ekonomi olup üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki eşitsizliği kapitalist ve işçi sınıfı arasında oluştuğunu belirtmiştir.⁸ Mamafih ücret ile emek arasında muhtevalı bir ilişkinin kurulmamasıyla toplumsal bir ikileme yol açmıştır.

⁵ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age.*, 86.

⁶ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age.*, 88.

⁷ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age.*, 92/94.

⁸ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age.*, 101.

Her kurumun, farklı işlevlerini yerine getirmeleri için farklı dallardan sayısız uzmanların ortaya çıkması yapısal farklılaşmayı tezahür etmiştir. Bu durum, toplumsal konumlarda katmanlaşmaya, rekabet ve çıkar çatışmalarının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Kültür İçinde Akılcılaşma

Düşünce, duygu, davranış, değer, norm ve görüşler kültürde yer alan anlam sistemleriyle ilişkili olup bu doğrultuda akılcılaşma kavramı gerçekliği düzene koymayı, sistemleştirmeyi ve denetlemeyi dile getirmektedir. Yazara göre akılcı davranış, tartışılıp-düşünölmüş bir eylemdir. Sonuçları itibariyle amaca daha uygun ve verimli olabilecek yöntem ve araçların seçilmesidir.⁹ Akılcılaşma dünya görüşü, kolektif eylem ve bireysel eylem düzeyinde birbiriyle bağlantılı muhtelif kademelerde yer almaktadır.

Max Weber (1864 -1920), dünya görüşü düzleminde modern öncesi dönemde kaderin karşısında insanın çaresizliğini dile getirirken modern dönemde her şeyin planlama ve hesaplama çerçevesinde akılcı eylemler doğrultusunda hareket ettiğini izah etmektedir. Modern öncesi dönemde toplum, dinsel ve mitsel mahiyetler içerisinde hareket etmekte ve bu mahiyetler insanın davranışlarında rehberlik görevini yerine getirmektedir. Weber, modern dönemde toplum test edilebilen ampirik bilgilerin oluşmasıyla dini ve ahlaki mülâhazalardan¹⁰ uzak durduğunu ve doğanın büyüleyiciliğinden koptuğunu ifade etmektedir. Dünyanın büyüden arındırılmasıyla doğaya müdahaleler baş göstermiş, Protestanlık doğanın denetlenmesi hususunda önyak olmuştur. Bu doğrultuda tanrı ile insan arasındaki mesafe büyümüştür.

Kolektif eylem belirli hedeflere ulaşmak için bilinçli olarak tasarlanmış bir kurumdur. Kolektif eylemin akılcılaşmasının bir neticesi olarak bürokrasi ortaya çıkmıştır. Bürokrasi modern örgüt niteliğinde çalışma alanlarını yazılı kurallara bağlayarak görev bölömlerine ayırmakta ve dakiklik, düzenlilik, denetim gibi davranış şekillerini oluşturmaktadır. Mamafih bürokrasi, insanlara iş gözüyle bakmakta bu durum Weber'in kavramıyla "demir kafes"e yol açmaktadır. Jürgen Habermas (d.1929) "demir kafes" kavramını, yaşam dünyası ile sistem arasındaki çatışma perspektifiyle ele alır. Yaşam dünyası doğal olan şeylerin

⁹ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age*, 37.

¹⁰ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age*, 123.

dünyasıdır; toplumsal yaşamın kültür, kişilik ve sosyal iletişim ağlarını kapsayan bir alanıdır.¹¹ Sistem ise devlet ve bürokrasiye bağlı, somut hedeflere ulaşmayı tedarik eden ve modern bireyi tüketici kanalıyla müşteri rolüne aşındırmaya yönelik bir alandır. Diğer bir yandan sistem ile yaşam dünyası arasında hukuk ve yargı alanlarında etkisinin azaldığı tezahür edilmiştir.

Modern insan bireysel eylem anlamında da denetim kurmayı sağlamış, aynı zamanda kendi duygu ve düşünceleri doğrultusunda bürokrasinin gereklilikleri üzerinde akılcı yaşamın temeline uyma zorunluluğunu oluşturmuştur. Filhakika soylular ve burjuvazi, bireysel eylem üzerinde mühim bir rol oynamıştır. Goffman (1922- 1982), “oyunsal perspektif” kavramıyla modern insanın kamusal alanda oyun oynama mahiyetleri ile davranış, mimik ve konuşma şekilleriyle maskeli tavır takınarak menfaat elde etme yönünde belirli bir rol oynadıklarını ifade etmiştir. Goffman, modern insanın gösteriştan ibaret bir sahtekârlik içinde olduğunu açıklamıştır. Diğer bir yandan zâhidâne yaşam tarzından uzaklaşıp tüketim arzusunun ağır basmasıyla “ahlâsız ahlâk” tutumu meydana gelmiştir. Örnek olarak reklamlarda kadınların meta hâline gelmesi tüketim kültüründe yeni bir pazar arayışına sebebiyet vermiştir. Filhakika tüketimci ahlak toplumu hazır, lüks, hazzcı ve maddecî bir varlığa itmekte ve yaşam dünyasına ele almaktadır.

Kişi İçinde Bireyselleşme

Sistemin dayattığı sınırlamalar ve kısıtlamalar var olsa da kişinin verdiği kararlarda da kişiye bağlı belirleyici bir mahiyeti oluşturmaktadır. Bu bakımdan bireyselleşme, bireyin birçok sosyal birimle etkileşim hâline girerek kişisel bir özerklik kazanmasına ve bireysel bir kimlik oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Mamafih modern öncesi dönem ile modern dönem arasında bireyin kimlik sürecinde farklıklar tezahür etmektedir. Modern dönemle birlikte insanlar bağımsızlığa, özerkliğe, bireysel yaşamdan hazz almaya ve bireysel karar vermeye ilişkin yeni davranışlar oluşturmuş, kurulu olan gelenekten uzaklaşmışlardır.

Yakın Çevreden Uzak Çevreye Doğru Kayan Bireysel Kimlik

Bireyselleşme iki farklı görüşü ortaya çıkarmıştır. Bir grup bireyin baskıdan kurtulup akılcı ve bağımsız bir yaşam sürdürerek öz gelişmeye doğru geçişin sağlandığını ele almaktadır.

¹¹ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age*, 144.

Diğer grup ise bireyin bağımsızlaşmasıyla hane halkı sayısında azalmalar olduğu, evlilik kurumlarından uzaklaşıp eve “arkadaş” aldığı, serbest ilişki biçimlerinin doğduğu ve self-servislerin çoğaldığını izah etmektedir. Bu iki görüş arasındaki müşterek nokta bireyselleşme geleneksel ve sosyal bağların kopmasına saik olmaktadır. Bu doğrultuda bireyselleşme, bir yandan bireye özgür bir alan içinde hareket etme imkânı sağlarken, diğer taraftan da bireyin kendini daha soyut, anonim ve büyük ölçekli yapılara teslim etmesine yol açmaktadır.¹²

Artan Bireyselleşme, Önemsizleşen Sosyal Yapılar

Rönesans dönemine kadar bireyler doğup büyüdüğü belirli bir kolektivizmin parçası olmakta ve kolektif kimlik ön planda tutulmaktaydı. Rönesans ve Reform ile birlikte bireyselleşme sürecini yaşayan birey; kişisel gelişmeye, kendi kaderini belirlemeye, doğuştan ne olduğu değil neleri başardıkları ve serbest tercihlerine dayalı yeni bir zemin kazanmıştır. Bu minvalde geleneksel değerler, sosyal yapılar ve normların bağlantılarını insan hayatından kopararak bireyin kendi hayatını kurmasını, kısıtlanmadan hareket etmesini ve kişisel kimlik kurmasını tedarik ederek bireyselleşmenin meydana geleceği anlaşılmaktadır.

Sahte Modern Uygarlığı

Romantizm modern topluma karşı katı eleştiriler yaparak onun sahte, yabancılaştırıcı ve doğaya aykırı olduğunu ve bireyselleşmenin etkisiyle toplumda rekabetçilik, çıkarıcılık, kıskançlık, nefret gibi duyguların ön plana çıktığını izah etmektedir. Romantiklere göre çözüm noktası yeniden doğaya dönmektir.¹³

Öte yandan pesimistlere göre modern insan özgür ve serbest bir yaşam sürdüğünü sanarak aslında bürokratik bağlara hükümlü olduğunu tetkik etmektedirler. Bu minvalde pesimistler Weber’in düşüncesine benzer olarak bürokrasinin bireyi demir kafese soktuğunu ve baskısı altına aldığını belirtmektedirler. İyimser görüş ise modern bireylerin kendi kaderini kendi oluşturduğunu, toplumun ve geleneğin müdahalelerine daha az maruz kaldığını açıklamaktadır. Filhakika kendi kaderinin kendi ellerinde olduğunu ifade eden iyimser görüşün, dinin hakikatlerini ele almadığı anlaşılmaktadır.

¹² Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age*, 166.

¹³ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age*, 171.

Yazar, Lasch (1932-1994) ve Sennett'in (d.1943) modernleşme üzerindeki görüşlerini ele alarak karamsar bir neticeye ulaşmaktadır. Lasch'a göre modern birey başkalarına bağımlı yaşayan ama başkalarına ihtiyacı olmadığı süsünü veren, yalnız ve özgüven eksikliğine sahip, kendini hedonizme kaptıran, sürekli ben, ben ve diğerleri olarak çırpınan kişidir. Ben merkezli davranışları türeyen nevrotik bir varlık olarak narsist bir kişilikten bahsetmektedir. Bu durumda Lasch toplumda kimliksiz karakterlerin geliştiğini, ailenin işlevi yerine bürokratik işlerin yer aldığını ve aileler arasında dışsallaştırma süreci meydana gelerek tek biçimli kalıpların oluştuğunu tetkik etmektedir.¹⁴

Sennett, kamusal alanların modernleşmenin tesiriyle ilişki biçimlerinin zayıfladığını dile getirmektedir. Ona göre sokaklar, parklar, meydanlar gibi kamusal alanlarda bireyler birbirleriyle karşılaşır, konuşur ve bu karşılaşma ile toplumsal bir rol kazanırdı. Modernleşme bu ilişki arasındaki dengeyi bozmuştur.

Müellif, iyimser ve kötümser bakan bu görüşlere modern gelişmelere tek yönlü yaklaşıtlarını açıklamıştır. Müellife göre bir taraftan geleneksel sosyal ilişkilerin sıkıcı bağından kurtulurken, diğer taraftan da gittikçe güçlenen bürokratik yapılar karşısında çaresizleşen modern birey, seçimlerinde daha bağımsız bir hâle gelirken bunları genelleştirmek zorunda kalmaktadır.¹⁵

Doğa İçinde Evcilleşme

Pre-modern toplum doğal çevreye uyum sağlayan, doğaya tâbi ve büyümlü bir nitelik olarak bağdaşıklık kurarken modern toplumla birlikte doğal ve doğa güçlerini ehlileştirmeye ve olanca fazla kullanımına yol açmasıyla evcilleşme kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Evcilleşme ile birlikte modern toplumda insan ve doğa arasındaki bağ farklılaşmış, bağımlılık azalmış ve yapay ürünler devreye girmiştir.

Mamafih evcilleşme bir yandan insanı doğadan kaynaklanan tehlikelerden sakındırmakta, insanın ömrünü artırmakta aynı zamanda beslenme biçimleri, tıp, temizlik gibi teknik ilerlemelerde tesirini göstermekte; diğer bir yandan toplum doğa güçlerinden bağımsızlaşmasıyla teknolojik denetim aletlerine bağımlı olmaya ve bu aletlerle toplumsal

¹⁴ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age*, 185.

¹⁵ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age*, 202.

iletişim ağlarının denetlenmesine ve insanları kontrol altına alınmasına yol açmaktadır. Bu durumda teknoloji insan ilişkilerinin doğasını değiştirmekte, ruhsal ve sosyal bir varlık olarak insanı dönüştürmektedir.

Nimet ve Lanet Arasında Modern Teknoloji

Sosyal bilimciler, modern teknoloji için iki farkı görüş benimsemektedir.¹⁶ İlk görüş, modern teknolojinin günlük yaşamda insanların hayatını kolaylaştıran, pratikleşmesini sağlayan, temel gereksinimlerini hızla karşılayan ve her türlü problemi zebilecek bir nimet olarak görmektedirler. İkinci görüş ise teknolojik gelişmeyi karamsar olarak nitelendirmekte ve teknolojinin insanı kısıtlayan, teknolojik rejimin baskısı altında bulunan ve bağımlılaştırıcı yönlerini ele alan bir lanet (küfür) olarak görmektedirler. Bu minvalde müellife göre evcilleştirme ne bağımlılık ne de özgürlük demektir; her iki sonucu da aynı anda beraberinde getirmektedir.¹⁷

Disiplinleştirme ve Toplumsal Denetim

Toplumsal denetim, modern toplumda insanların toplumsal kurallara uyma zorunluluğu olarak adlandırılmaktadır. Fransız düşünür Michel Foucault (1926-1984) modern toplumun toplumsal denetim altında kaldığını, disipline edildiğini, bireyin aslında zgr olmadığını ifade etmektedir. Foucault, anormal ve normal davranış ile aykırı davranan insanların cezalandırılma yöntemindeki farklıları iki farklı görüş şeklinde ele alarak modernleşmenin öncesi ve modernleşme arasındaki farkları tetkik etmiştir.¹⁸

Foucault'ya göre aykırı ve uyumlu davranışlar arasındaki sınırın görünür bir şekilde olması toplum tarafından bu davranışlar arasında ayırım yapmaya başladığının göstergesidir. Davranışların mitsel tasarımlarla değil, bilimsel bir esas içerisinde hareket ettiği yönüne işaret etmektedir. Hasta anormal, sağlıklı normal olarak nitelendirilmekte ve delilik kutsallıkla özdeşleşmekten çıkıp tedavi edici yaklaşımla ele alınmaktadır.

Aykırı Davranan İnsanların Cezalandırılma Yöntemindeki Farklılıklar

¹⁶ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age*, 213.

¹⁷ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age*, 215.

¹⁸ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age*, 217.

Aykırı davranan insanlara karşı geçmişte toplumdan dışlanma, bedensel işkence ve idam edilme gibi cezalandırma yöntemleri mevcutken şu anki sistemde Foucault'ın terimiyle "büyük hapis" kurumlarına kapatılarak topluma entegre etme ve tedavi ön planda olmaktadır. Filhakika modern dönemde güç şeklinin değişmesi, gücün kurumsallaşması ve güç kullanımının bürokrasinin elinde olması bireyleri disipline ederek öz denetimi geliştirme maksadı taşımaktadır. Cezalandırma bedensel değil ruh sağlığı üzerinde gerçekleşmekte ve bu ceza yönteminde ölüm korkusu değil, pişmanlık oluşturma düşüncesi yer almaktadır. Foucault'ya göre ceza ve yargı sisteminde meydana gelen değişimler, geleneksel güç kullanımından modern güç kullanımına geçişi yansıtmaktadır.¹⁹

Evcilleşmenin paradoksunda müellif, modernleşmenin insanlar üzerinde doğadan bağımsız hâle geldiğini tetkik etmekte fakat aynı zamanda insanların gerek kendilerine gerekse başkalarına bağımlı hâle geldiğini, toplumsal ve psikik süreçlerin denetimiyle göz önünde bulunduğunu ve yalnızca görüntüde özgür bir irade oluştuğunu izah etmektedir.

Son-Söz Üzerine

Değerlendirmesi yapılan kitap, toplamda yedi bölümden meydana gelmektedir. Kitabın anlaşılır, takip etmesi kolay, açık ve akıcı bir yapıya sahip olması okuyucuyu, etkileyici ve sürükleyici bir anlatımla karşı karşıya bırakmaktadır. Okuyucu modernleşme kavramını, geçmiş ve günümüz farklılıklarını, toplum hayatının değişimini ve modernleşmenin paradokslarını temel manada kavrayacaktır. Bu eser, düşünmemizi sağlayarak bizlere yol göstermekte, konusu bakımından sindirilmesi zamana tâbi derinlikler barındırmakta ve modernitenin anlam arayışı üzerindeki dertle hemhâl olmuş herkese hitap etmektedir.

Öyle anlaşıyor ki modernleşme, toplumu, zihniyeti, kişiliği ve çevreyi değiştirmiştir. Modern, yeni olan her duruma aittir. Bugünün yenisi yarının başka bir yenisi üzerine kurulmuş olup her geçen günün değişim ve dönüşüm sürecine odaklanır. Bu doğrultuda modernleşme paradoksal bir karakter taşımaktadır. Modern iletişim araçları ve teknolojik gelişmeler kültürün yeniden üretilmesini sağlamakta ve gündemde olan her yeninin bir değişimini (örneğin pop kültürü, K-pop vb.) oluşturmaktadır. Filhakika modern iletişim ağlarının büyümesiyle insanlar arasındaki iletişim mesafeli ve yapay hâle bürünmüş, gerçek

¹⁹ Hans Van Der Loo-Willem Van Reijen, *age*, 224.

sosyal ilişkiden uzak kalmıştır. Mesafeler aşıldıkça dünya küçülmekte, karşılıklı bağımlılık daha çok artmaktadır. Bu durumda modern, bireyin daha sübjektif, toplumun daha mücerret olmasını sağlamaktadır. Kitabı mütalaa ettikten sonra açığa çıkmaktadır ki modernleşme karmaşık, sürekli yenilenmeyi sağlayan, beklenmedik dönüşümler çıkaran ve gelecekte de bu dönüşümlere devam eden süregelen bir değişimdir.